

BOLÍVIE: ZEMĚ INDIGENNÍHO ENVIRONMENTALISMU? NĚKOLIK ÚVAH NAD PARADOXY BOLIVIJSKÉHO POLITICKÉHO PROJEKTU¹

JANA JETMAROVÁ

Bolivia: the land of indigenous environmentalism? Some considerations upon the paradoxes of the Bolivian political project

Abstract: The article ponders over the environmental paradoxes of the Bolivian political project. The government of Morales aspires to establish a system based on social justice, environmentally conscious politics and the respect for the indigenous populations of the country. The new Political Constitution was adopted that guarantees the political, cultural and territorial rights of the indigenous groups and delineates a well-developed framework of the environmental protection. As one of the first states of the world Bolivia admitted the legal status of nature and adopted „Law of Mother Earth“. However, to these legislative measures contrasts sharply the economic strategy of the country, based almost exclusively on mining, industrialization and commercialization of the natural resources. The government of Morales intensified the mining of the fossil fuels and prepares the way for a gigantic project of mining and processing of lithium on the Bolivian salt flats. Socio-ecological consequences of these activities might be catastrophic. We think that the ambivalent environmental attitude of the government of Morales is caused, primarily, by its effort to match up two inconsistent principles: on the one hand the anthropocentric concept of economic growth, modernity and progress and on the other the indigenous concept of „good life“ that became the official moral-ethical principle of the Bolivian state.

Key words: Bolivia, environmentalism, indigenous, hydrocarbons, lithium, Evo Morales.

---

¹ Tento článek vznikl v rámci řešení projektu GA ČR P404/10/P033.

Mnoho odborných studií i oficiálních dokumentů (Meyer 2001) zdůrazňuje úzký vztah mezi indigenními skupinami a problematikou životního prostředí. Domo-rodé populace bývají velmi často ekonomicky, sociálně a kulturně zcela závislé na svém přírodním prostředí. Proto jsou nejvíce ohroženy jeho devastací, ať se jedná o proces odlesňování, znečištění následkem těžby nerostných surovin nebo nevratná narušení celých ekosystémů způsobená globálními změnami klimatu (Collings 2009: 113–120). Přestože by postoj domorodých skupin k životnímu prostředí neměl být idealizován, neboť může vykazovat mnohé kontroverzní aspekty (Richardson 2001: 3), je nesporným faktem, že ochrana životního prostředí v současnosti představuje důležitou součást indigenní politiky nejen na lokální, ale také na globální úrovni.

V latinskoamerickém kontextu došlo v posledním desetiletí k významnému zesílení politické aktivizace indigenních² hnutí zejména v důsledku pokračující koloniální politiky národních států a jejich benevolence vůči bezohledným praktikám nadnárodních společností. Agresivní exploatace přírodních surovin na domorodých územích a její socioekologické dopady spolu s lhostejností státních institucí vůči osudu indigenních skupin vedly mnohé z nich k tomu, že se začaly aktivně angažovat na obranu svých teritoriálních a kulturních práv na mezinárodním poli. Velkou roli v tomto smyslu sehrál vznik Stálého fóra pro záležitosti domorodých skupin při OSN,³ stejně jako rozkvet globálních komunikačních a informačních technologií, který umožnil zviditelnit palčivé problémy indigenních populací v celosvětovém měřítku.

Představitelé indigenních skupin kritizují zejména dlouhodobou environmentální neudržitelnost západního socioekonomického modelu. Zároveň často hovoří o nutnosti vytvoření alternativního systému, vycházejícího z domorodého

² V následujícím textu budu používat termín indigenní pro označení původních (domorodých nebo indiánských) skupin či hnutí, pod pojmem indigenita pak chápu domorodost, původnost či „indiánskost“. Jsem si vědoma značné problematičnosti těchto označení a nutnosti jistého zjednodušení: bylo by možné vést dlouhé debaty o tom, kdo vlastně je či není původní obyvatel, na to však v tomto textu není prostor. Pojem indigenní preferuji před českým pojmem domorodý, neboť se domnívám, že se jedná o nejbližší možný ekvivalent pojmu *indigena* (v hispanofonním kontextu) nebo *indigenous* (v anglofonním kontextu). V textu se záměrně vyhýbám užívání termínů indián, indiánský. Přestože je tento pojem v českém jazykovém prostředí hluboce zakořeněn a postrádá kritizovanou nejednoznačnost a pejorativní nádech španělského označení *indio*, myslím si, že je vhodné mít na vědomí koloniální zátěž tohoto výrazu a respektovat přání respondentů nebýt takto označováni.

³ Permanent Forum on Indigenous Issues. In: *United Nations: Department of Economic and Social Affairs* [online]. [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://social.un.org/index/IndigenousPeoples.aspx>.

konceptu nedělitelného spojení člověka a *matky země*.⁴ Bolívie, země s nejvyšším podílem indigenní populace v Jižní Americe, aspiruje na to, uvést tuto alternativu do praxe. Následující řádky budou proto krátkým zamyšlením nad environmentálními paradoxy bolivijského politického projektu.

V posledních letech se Bolívie stala přímo symbolem indigenního environmentalismu: iniciovala konání alternativní „Světové konference národů o klimatických změnách“,⁵ spolu s Ekvádorem⁶ uznala jako jedna z prvních zemí světa právní statut přírody a přijala Zákon o právech matky země.⁷ Zdá se, že Bolívie realizuje jedinečný politický projekt, který má ambice smířit západní koncept modernity a pokroku (Goodale 2009) s domorodými paradigmaty, vycházejícími z principu „dobrého života“ (*vivir bien*), principu, který je postaven na nutnosti reciprocit a rovnováhy jak v rámci lidské společnosti, tak mezi člověkem a přírodním prostředím a který, přeloženo do západní terminologie, implikuje nutnost dobrovolné skromnosti a zajištění trvale udržitelného života.

Na teoretické úrovni představuje bolivijský projekt harmonickou syntézu konceptu ekonomického rozvoje, sociální spravedlnosti a politiky ochrany životního prostředí. Ve skutečnosti se ale jedná o velmi problematický a značně kontroverzní proces. Prioritním závazkem Moralesovy vlády je zlepšení socioekonomické situace obyvatelstva, jehož nadpoloviční většina dosud žije pod hranicí chudoby.⁸ Stát zvyšuje své příjmy tím, že stále intenzivněji využívá přírodního bohatství země. Vláda, která vystupuje jako proindigenní, v rámci své ekonomické politiky soustavně porušuje ústavně garantovaná environmentální a teritoriální práva domorodých skupin.

V následujícím textu se proto pokusíme analyzovat postup Moralesovy vlády z environmentální perspektivy s důrazem na ohniska potenciálního konfliktu

⁴ Indigenous peoples excluded from political power, ejected from lands, faced corporations bent on destroying life-giving forests, Permanent forum told. In: *United Nations: Economic and Social Council* [online]. 2010. [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/hr5021.doc.htm>.

⁵ Conferencia Mundial de los Pueblos sobre el Cambio Climático y Derechos de la Madre Tierra. In: CMPCC [online]. [cit. 2012-01-25]. Dostupné z: <http://cmpcc.org/adhesiones>.

⁶ Constitución del Ecuador. Capítulo séptimo: Derechos de la naturaleza, artículos 71–74. In: *Asamblea constituyente*. [online]. 2008 [cit. 2012-01-24]. Dostupné z: <http://www.asambleanacional.gov.ec/documentos/Constitucion-2008.pdf>.

⁷ Ley de derechos de la Madre Tierra. In: *Gobernabilidad democrática en Bolivia* [online]. 2010 [cit. 2011-10-09]. Dostupné z: <http://www.gobernabilidad.org.bo/noticias/2-noticias/704-bolivia-promulga-la-ley-de-derechos-de-la-madre-tierra>.

⁸ Tasa de incidencia de la pobreza, sobre la base de la línea de pobreza nacional (% de la población). In: *Banco Mundial* [online]. 2007 [cit. 2011-11-27]. Dostupné z: <http://datos.bancomundial.org/pais/bolivia>.

mezi konceptem ekonomického rozvoje, založeném na exploataci přírodních zdrojů, a strategií ochrany životního prostředí. Zaměříme se především na problematiku těžby fosilních paliv (ropy a zemního plynu) a na plán těžby a zpracování lithia. Budeme se snažit zasadit kroky Moralesovy vlády do rámce jejího proenvironmentálního a proindigenního politického diskurzu a na základě tohoto rozboru se pokusíme zodpovědět otázku, zda současná Bolívie skutečně radikálně změnila přístup k ochraně životního prostředí a v praxi realizuje unikátní environmentalistický politický projekt postavený na domorodém principu „dobrého života“, nebo zda se jedná pouze o formální ideologický koncept, který má minimální vliv na stávající ekonomickou politiku země. Pokusíme se rovněž nastínit sociopolitické dopady postupu vlády v environmentálně citlivých záležitostech.

Vycházet budeme především z výsledků výzkumu prováděného v prostředí současné radikální „reinagovské“⁹ indigenní opozice vůči Moralesově vládě.¹⁰ Zároveň se budeme opírat o tematicky blízké analytické práce.¹¹ Bohužel nám není známo, že by byla dosud provedena důkladná analýza postupu Moralesovy vlády z environmentální perspektivy. Dílčí, ale kvalitní studie, věnující se především dopadům těžby ropy a zemního plynu na indigenní skupiny, přinášejí manželé Bebbingtonovi (Bebbington 2009; Bebbington – Humphreys Bebbington 2011). Zevrubnou analýzu možných environmentálních a socioekologických následků těžby lithia na Salaru de Uyuni provedli Rebecca Hollenderová a Jim Shultz (Hollender – Shultz 2010). Linda Farthing (2009) mapuje palčivé environmentální problémy současné Bolívie, ovšem bez jejich hlubší systémové kontextualizace.

⁹ Fausto Reinaga (1906–1994) byl bolivijský filozof a spisovatel, jehož myšlenky od 60. let výrazně ovlivňují indigenní hnutí. V roce 1969 poprvé vychází jeho pravděpodobně nejvlivnější dílo *La Revolución India* (Indiánská revoluce). Je považován za zakladatele ideologie „indianismu“ (indianismo), která je výrazně protikoloniální a protizápadní, vyzdvihuje morální hodnoty původních amerických kultur proti dekadentní západní civilizaci a požaduje naprosté odmítnutí západního modelu organizace společnosti a obnovení (idealizovaných) předkolumbovských socioekonomických a politických struktur. V současnosti je Reinagovým myšlenkám pravděpodobně nejbližší aymarský politik Felipe Quispe. Vyčerpávající informace o Faustu Reinagovi, včetně možnosti stažení některých jeho prací, podává Fundación amáutica Fausto Reinaga [online]. [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://faustoreinaga.com>.

¹⁰ Velký dík patří členům Centro de Estudios Político-culturales Abya Yala za jejich přijetí a dlouhé hodiny rozhovorů.

¹¹ Problematika současné Bolívie není v českém kontextu dosud příliš reflektována jak v překladových, tak původních pracích. V rámci edice *Stručná historie států* tak nedávno vyšla publikace, věnovaná Bolívii a částečně reflektující Moralesovo prezidentské období (Buben – Somogyi 2009), Bolívii se v rámci historiografie andské oblasti věnuje i Bohumil Roedl (2007).

Problematice konstrukce indigenity v současné Bolívii se věnuje bezpočet studií. Na tomto místě zmíníme zejména práci Marka Goodala (Goodale 2009), který klade současná indigenní hnutí do rámce západního konceptu modernity, a tradičně kvalitní práce bolivijského antropologa Xaviera Albó (2008; 2009). Vztah člověka k ne-lidským entitám přírodního prostředí v kontextu andských kosmovizí analyzuje vynikajícím způsobem Marisol De la Cadena (De la Cadena 2010). Z poněkud odlišného úhlu pohledu se tomuto vztahu věnuje Melania Calestaniová (Calestani 2009).

Jeffery Weber (2011) provádí na základě dostupných empirických dat analýzu ekonomické politiky Moralesovy vlády. Výsledky jeho rozboru jsou užitečné zejména pro pochopení environmentálně protichůdné politiky současné Bolívie. Samozřejmě jsme čerpali dílejší informace rovněž z dalších studií, které jsou uvedeny v seznamu literatury.

Empirická data, užitá v této práci, byla získána rovněž prostřednictvím webových stránek bolivijských a mezinárodních institucí (zejména INE – Národního statistického institutu, Stálého fóra pro záležitosti domorodých skupin při OSN aj.) a informačních serverů (AINI – Bolivijské Interkulturní agentury indigenních zpráv, NACLA – Severoamerického kongresu o Latinské Americe atd.).

Indigenní alternativa

V latinskoamerickém kontextu se Bolívie nachází ve specifické situaci: přibližně 60 % populace se identifikuje jako původní (domorodí) obyvatelé (*indígena-originario*), zejména Kečuové a Aymaři.¹² Formy indigenity v současné Bolívii jsou předmětem mnoha studií (Albó 2008; Albro 2006; Canessa 2006; Hippert 2011 etc.), jedná se o komplexní dynamický fenomén, pro nějž je poměrně těžké nalézt sjednocující a univerzálně platnou charakteristiku. Existují relativně izolované skupiny v pralesní části východního podhůří And a domorodé zemědělské komunity na vysokohorském Altiplanu, nicméně i v městském prostředí, zejména mezi obyvateli El Alta se objevují nové specifické formy indigenní sebeidentifikace (Goodale 2006: 634). Sjednocující aspekt této etnické různorodosti představuje důraz na odkaz předkolumbovské indigenní tradice a její domnělá kulturní kontinuita.

Přestože indigenní obyvatelstvo vždy, byť často nepřímo ovlivňovalo sociopolitickou situaci v zemi (Albó 2009: 22), teprve v 90. letech a na počátku prvního desetiletí 21. století se stávají indigenní hnutí důležitým a explicitním

¹² Censo de 2001. In: *Instituto Nacional de Estadística* [online]. 2001 [cit. 2011-10-05]. Dostupné z: <http://www.ine.gob.bo/indice/visualizador.aspx?ah=PC20113.HTM>.

politickým faktorem. Společně se sociálními a odborovými hnutími se aktivně účastnily protestních akcí, vyjadřujících všeobecnou nespokojenost s neoliberalní politikou země (Kohl 2006: 310). Hrály důležitou roli během bojů o přírodní zdroje, tzv. války o vodu v Cochabambě a zejména války o plyn v roce 2003, v níž sehrálo klíčovou roli El Alto, město, v němž naprostou početní majoritu tvoří domorodí Aymaři.

V prosinci 2005, po vlně masivních protestů, byl zvolen překvapivou většinou voličů první indigenní prezident země, odborový aktivista Aymar Evo Morales. V prosinci 2009 byl znovuzvolen pro druhé prezidentské období.¹³

Po nástupu Moralese do prezidentské funkce došlo k radikálnímu obratu dosa-
vadní politické orientace země. Strategií vládní strany MAS (Movimiento al so-
cialismo – Hnutí za socialismus) se stalo naprosté odmítnutí neoliberálního mo-
delu a přijetí levicového politického diskurzu, výrazně se inspirujícího domácí
indianistickou¹⁴ tradicí (Reinaga 2001). Uskutečnila se série reforem: znovuzná-
rodněny¹⁵ byly strategické sektory, zejména těžba a zpracování fosilních paliv,
čímž stát výrazně zvýšil své příjmy (Webber 2011: 93). Reformován byl systém
vnitřní redistribuce zdrojů s důrazem na vytvoření do té doby de facto neexis-
tující sítě sociálního zabezpečení. Byly vytvořeny stimulační programy v oblas-
ti školství¹⁶ a zdravotnictví,¹⁷ provedena byla masivní alfabetizační kampaň.¹⁸
Vláda se zavázala věnovat zvláštní pozornost zlepšení socioekonomické situace
domorodé populace, která tradičně trpěla sociálním, ekonomickým a politickým
vytvořením (exkludována tak byla paradoxně početní majorita bolivijského

---

¹³ Detailní výsledky voleb z roku 2005 a 2009 jsou dostupné na webu *Tribunal Supremo Electoral*, <http://www.oep.org.bo/>.

¹⁴ Viz pozn. 8.

¹⁵ Ve skutečnosti se nejednalo o znárodnění v plném slova smyslu, nýbrž o specifickou úpravu zdanění ve prospěch státu, kterému ropné společnosti formou daní a podílu na zisku nyní odevzdávají 82% celkové hodnoty své produkce. Viz Decreto 28701 de nacionalización de hidrocarburos. In: *El País* [online]. 2006 [cit. 2011-10-03]. Dostupné z: http://www.elpais.com/articulo/internacional/Decreto/28701/nacionalizacion/hidrocarburos/aprobado/Gobierno/Bolivia/elpepuint/20060502elpepuint_6/Tes.

¹⁶ Bono Juancito Pinto. In: *Ministerio de Educación*. [online]. [cit. 2011-12-20]. Dostupné z: http://www.minedu.gob.bo/educacion/index.php?option=com_content&view=article&id=141%3Abono-juancito-pinto&catid=36%3Aministreria&Itemid=1.

¹⁷ Bono Juana Azurdu. In: *Ministerio de Presidencia*. [online]. [cit. 2011-11-25]. Dostupné z: <http://www.presidencia.gob.bo/documentos/bono%20juana%20azurdu.pdf>.

¹⁸ Programa Nacional de Alfabetización Yo sí puedo Bolivia. In: *Ministerio de Educación*. [online]. [cit. 2011-11-07]. Dostupné z: <http://www.minedu.gob.bo/minedu/redirect.do?page=/pna/sis.html>.

obyvatelstva). V roce 2009 bylo ustaveno Ústavodárné shromáždění s cílem vytvořit novou ústavu země. Ta byla schválena v referendu v lednu 2009.¹⁹

Kvalifikovat politiku Moralesovy vlády pomocí aplikace konceptů západní politologie a redukovat ji na autoritativní populistický režim je poměrně problematické a zjednodušující (Lynch 2007: 375–376), neboť musíme brát v úvahu historický kontext a specifickou sociopolitickou situaci země. Oficiální ideologická orientace „mnohonárodnostního státu Bolívie“ představuje jedinečnou směs levicové politiky, indigenismu a environmentalismu. Navazuje na indigenní andská paradigmat a zároveň se inspiruje principy, pocházejícími z evropského osvícenství, „založenými na konceptu lidských práv, participativní demokracii, svobodě a respektu k odlišnosti“ (Goodale 2006: 635). Distančuje se od forem socialismu praktikovaných v bývalé zóně sovětského vlivu a pokouší se vytvořit socialismus 21. století (Kennemore – Weeks 2011: 269–273), systém založený na sociální spravedlnosti, kulturní a ekonomické pluralitě, trvale udržitelném rozvoji a ekologicky citlivé politice.

Silný důraz na environmentální problematiku v oficiálním diskurzu Moralesovy vlády je legitimizován jakožto zahrnutí indigenních paradigmat do ekologické politiky státu. V andských kosmovizích existuje silný vztah mezi lidskými bytostmi a přírodním prostředím, který na sociopolitické rovině tvoří rámec pro konstrukci specifické etno-ekologické identity (Healey 2009: 85). Přírodní prostředí představuje nedílnou součást indigenních komunit, krajina a přírodní jevy jsou považovány za živé bytosti, které disponují vlastní vůlí a které jsou integrálně propojené s lidským společenstvím (De la Cadena 2010: 354). V kečujském a aymarském kontextu je země uctívána jako matka, *Pachamama*, hory představují respektované ochránce spjaté s kultem předků. Lidské bytosti by měly udržovat harmonický vztah s přírodními entitami, nevhodné chování způsobuje narušení kosmické rovnováhy, jehož následky se projevují ve formě přírodních katastrof (De la Cadena 2010: 352–357): sucha, povodní, zemětřesení atd. Současné fenomény způsobené globálními změnami klimatu, např. pozorovatelné tání andských ledovců, jsou v rámci indigenní logiky interpretovány jako nevyhnutelné následky chybného chování lidstva. A podle rétoriky Moralesovy vlády jsou to právě indigenní populace, které mohou nabídnout lidstvu alternativní vizi pro znovunastolení harmonie a rovnováhy mezi člověkem a matkou zemí.²⁰

¹⁹ *Asamblea Constituyente de Bolivia* [online]. 2009 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://www.laconstituyente.org/>.

²⁰ *Acuerdo de los Pueblos*. In: *Conferencia Mundial de los Pueblos sobre el Cambio Climático y Derechos de la Madre Tierra* [online]. 2010 [cit. 2011-10-20]. Dostupné z: <http://cmpcc.org/acuerdo-de-los-pueblos/>.

Nová ústava

V roce 2009 Bolívie ratifikovala novou Politickou ústavu státu (Borzutzky – Zwart 2009), která redefinuje koncept a funkce státu, garantuje široké spektrum práv indigenních skupin a prohlubuje (alespoň v psané formě) strategii ochrany životního prostředí. Již samotná preambule ústavy může být interpretována jako pokus o konstrukci nového národního mýtu, který klade kořeny „mnohonárodnostního státu“ do širokého kosmogonického rámce, v němž jsou lidské a přírodní dimenze organicky propojeny: „V pradávných dobách byly vyzdvíženy hory, rozlily se řeky a stvořila jezera. Naše Amazonie, naše pampy, naše Altiplano, naše roviny a údolí se pokryly zelení a květy. Obydlili jsme tuto posvátnou matku zemi, my, lidé odlišných tváří, a pochopili jsme mnohotvárnost všech věcí a rozmanitost lidských bytostí a kultur...“²¹ V dalším textu preambule ústavy odmítá koloniální dědictví a odkazuje k předkolumbovské tradici jakožto idealizovanému „zlatému věku“.

Ve skutečnosti se ústava pokouší propojit indigenní vize se západním konceptem státu, ekonomiky a politiky. Jako „eticko-morální principy pluralitní společnosti“ stanoví domorodý koncept dobrého, harmonického života (*suma qamaña, ñandereko, qhapaj ñan*).²² Jedná se o koncept přímo související s principem trvale udržitelného života – žít „dobrým životem“ znamená udržovat rovnováhu založenou na reciprocitě nejen v rámci společnosti, ale také mezi společnostmi a přírodním prostředím. „Je třeba myslet na to žít dobře, nikoli žít lépe. Žít lépe je vždy na něčí úkor. Žít lépe je na úkor ničení životního prostředí.“²³ Princip rovnováhy hraje v andských kosmovizích centrální roli (Ramírez 2005). Neúměrné ambice jednotlivce ohrožují integritu společnosti tím, že vytvářejí nerovnováhu mezi jejími členy; neomezený růst společnosti pak poškozují živoucí entity přírodního prostředí, čímž narušuje rovnováhu na kosmické úrovni.

Přijetím principu „dobrého života“ jako nejvyššího morálního kréda se bolivijský stát zavazuje – alespoň formálně – prosazovat politiku udržitelného života založenou na nutnosti dobrovolné skromnosti a úctě k životnímu prostředí, jehož ochrana představuje jeden ze „základních cílů a funkcí státu“.²⁴ Bolivijský stát se explicitně zavazuje „udržovat, chránit a užívat udržitelným způsobem přírodní

²¹ Politická ústava státu (Constitución política del Estado – dále v poznámkách jen CPE), preambule.

²² CPE, odstavec 8.I.

²³ La entrevista con Evo Morales en la Conferencia Climática en Copenhague el 17 de diciembre de 2009. In: *Democracy Now* [online]. 2009 [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: http://www.democracynow.org/2009/12/17/bolivian_president_evo_morales_on_climate.

²⁴ CPE, odstavec 9(6).

zdroje ... a udržovat rovnováhu životního prostředí“.²⁵ Právo na „zdravé, ochraňované a vyvážené životní prostředí“ figuruje jako první ze sociálních a ekonomických práv Bolivijců. Toto právo „umožňuje jednotlivcům a společnostem současných a budoucích generací, včetně dalších živých bytostí, rozvíjet se normálním a stálým způsobem“.²⁶ Zahnutí „dalších živých bytostí“ představuje důležité rozšíření konceptu práv na ne-lidské entity, což kulminuje v deklaraci práv matky země, jak uvidíme dále.

Domorodá populace má ústavně garantováno právo „žít ve zdravém životním prostředí“ a adekvátně využívat bohatství ekosystémů.²⁷ Indigenní samosprávy se mohou aktivně účastnit procesu ochrany životního prostředí a mohou kontrolovat a monitorovat socioekologické následky případné exploatace přírodních zdrojů na svém území.²⁸

Aby bylo možné praktické splnění těchto legislativních závazků, upravuje ústava postup v případě environmentálně potenciálně škodlivých aktivit: je „zakázán dovoz, produkce a komercializace geneticky modifikovaných organismů“,²⁹ stejně jako „výroba a užití chemických, biologických a jaderných zbraní ... a ukládání radioaktivního a toxického odpadu na bolivijském území“.³⁰ Stejně tak ústava ukládá povinnost sanovat případné škody způsobené těžbou nebo průmyslovou činností.³¹

Na jednu stranu se tak může zdát, že nová ústava předkládá propracovaný rámec strategie ochrany životního prostředí. Jednotlivé pasáže si ale výrazně protirečí: environmentální práva, zakotvená v první části ústavy, jsou v následujících kapitolách prakticky negována. Prioritu ekonomické politiky státu představuje „průmyslové zpracování přírodních zdrojů“ s cílem osvobodit zemi ze závislosti na vývozu nerostných surovin a zajistit zdroje zaměstnání a ekonomický příjem populace.³² Přestože ústava zdůrazňuje nutnost „realizovat proces industrializace s ohledem na ochranu životního prostředí“, kterou zároveň ukládá všem ekonomickým subjektům,³³ je otázkou, zda je v praxi vůbec možné uskutečnit proces industrializace bez poškození nebo výrazného narušení životního prostředí a lokálních ekosystémů. Hlavní zdroje nerostných surovin, zejména fosilních paliv,

²⁵ CPE, odstavec 342.

²⁶ CPE, odstavec 33.

²⁷ CPE, odstavec 30.II(10).

²⁸ CPE, odstavec 304.III(3), 304.III(9).

²⁹ CPE, odstavec 255.II(8).

³⁰ CPE, odstavec 344.I.

³¹ CPE, odstavec 347.II.

³² CPE, odstavec 319.I, 311.II(3), 316(6).

³³ CPE, odstavec 312.III.

se totiž nacházejí ve východní, pralesní části země, oblasti s nejvyšší mírou biodiverzity. Je možné vybudovat potřebnou infrastrukturu, zajistit dopravní spojení atd., a nedostat se přitom do konfliktu s lokálními indigenními skupinami? Nebude proces industrializace porušovat jejich ústavně garantované právo na teritorialitu a život ve zdravém životním prostředí? Trpké zkušenosti domorodých skupin z oblastí zasažených intenzivní těžbou nerostných surovin spíše potvrzují její katastrofální sociologické dopady (Gavaldá 1999).

Přestože jsou principy environmentální a ekonomické politiky v psané formě komplementární a dokonce budí zdání harmonicky propojeného systému, zdá se, že je dost obtížné (pokud ne přímo nemožné) uvést je do praxe. Ve skutečnosti se v ústavě střetávají dvě neslučitelná paradigmat: indigenní holistický a rovnovážný princip „dobrého života“ a západní antropocentrický koncept modernity a pokroku, který předpokládá stálý ekonomický růst a možnost neomezeného využívání přírodních zdrojů. Indigenní protesty, kterým čelí Moralesova vláda, např. nedávný protestní pochod proti stavbě mezinárodní dálnice skrze Domorodé území národního parku Isiboro-Sécure (TIPNIS)³⁴ dokazují konfliktnost a praktickou neslučitelnost těchto dvou konceptů.

Fosilní paliva: dvojsečná zbraň

Bolívie je země výjimečně bohatá na přírodní zdroje: disponuje bohatými nalezišti barevných kovů (cínu, mědi, stříbra) a železa, více jak polovinou odhadovaných světových zásob lithia, zároveň je druhou největší zásobárnou zemního plynu v Jižní Americe (Farthing 2009: 25). V důsledku ekonomické neokolonizace a následně vlivem nevýhodných daňových podmínek negenerovala donedávna těžba nerostných surovin státu odpovídající příjmy (Kohl 2006: 314). Nepřekvapuje tedy, že je ekonomická politika Moralesovy vlády primárně postavena na využití obrovského potenciálu přírodního bohatství země a stimuluje těžbu a komercializaci nerostných surovin, zejména fosilních paliv. Z environmentálního hlediska se nicméně jedná o velice problematickou strategii: těžba a zpracování ropy a zemního plynu má obvykle zcela katastrofální dopady na místní ekosystémy (Kimerling 2001: 67). Následkem těžby ropy provozované nadnárodními korporacemi byly v různých částech Bolívie kontaminovány vodní zdroje, degradovány pastviny a znehodnocena zemědělská produkce, zmizela lovná zvěř a ryby a lidé utrpěli vážné újmy na zdraví (Hindery 2004: 286–288).

---

³⁴ Por la defensa de la Madre Tierra, tierra y territorio. In: *CIDOB: Conferedación de los pueblos indígenas de Bolivia*. [online]. 2011 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: http://www.cidob-bo.org/index.php?option=com_content&view=article&id=888:presidente-de-cidob-dio-conferencia-de-prensa-en-la-cop-17-en-durban&catid=82:noticias&Itemid=2.

Pro domorodé komunity představuje těžba přímé existenční ohrožení: primárně je ropná produkce rozkládá tím, že zabírá jejich území a znemožňuje tradiční způsob obživy. Vážným problémem je také narušení sociální struktury v důsledku přílivu nových kolonistů. Otevřenou podporou ropného průmyslu se Moralesova vláda nevyhnutelně dostává do konfliktu s environmentální a proindigenní politikou, kterou zdůrazňuje ve své oficiální rétorice.

Prvního května 2006 byla naleziště ropy a zemního plynu znárodněna. Produkce, zpracování a komercializace těchto surovin začaly být kontrolovány státem prostřednictvím znárodněné korporace YPFB (Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos – Bolivijská fiskální ropná naleziště). Nicméně nadnárodní společnosti jakožto uznání společníci státu si i nadále udržely poměrně široké pole působnosti. Znárodněním zdrojů fosilních paliv Bolívie výrazně zvýšila své příjmy, jejichž část byla využita na financování sociálních programů. Finanční prostředky, pocházející z tzv. přímé ropné daně (IDH), byly investovány do zlepšení dostupnosti prenatální lékařské péče, na program podporující školní docházku dětí nebo na vytvoření univerzálního systému důchodového zabezpečení.³⁵ V tomto smyslu se zdá, že má proces znárodnění jistý pozitivní dopad na nejzranitelnější a nejpotřebnější sektory bolivijské společnosti. Na druhou stranu ovšem zůstává otevřená environmentální otázka. Je přímá státní kontrola ropného průmyslu zárukou environmentálně šetrnějšího chování v oblastech těžby a zpracování ropy? Ústava ukládá povinnost konzultovat před započítím jakékoli těžebné aktivity místní obyvatelstvo, obzvláště s ohledem na možná environmentální rizika.³⁶ Stejně tak je umožněn monitoring socioekologických dopadů těžby ze strany místních komunit. Nicméně i přes tato formální a legislativní opatření se zdá, že se situace v těžebných zónách příliš nezměnila. Za Moralesovy vlády těžba ropy naopak zintenzivnila a výrazně expandovala do oblastí severní amazonské pánve, kde představuje riziko jak pro místní ekosystémy, tak pro domorodé komunity. V departmentech Beni, La Paz a Cochabamba těžba ropy přímo ohrožuje národní parky Madidi a Isiboro Sécuré a biosférickou rezervu Pilón-Lajas. V departmentu Tarija operují společnosti Petroandina, Petrobras a Eastern Petrogas v národním parku Aguarague. Tato situace se může navíc ještě zhoršovat, neboť 55 % bolivijského teritoria je potenciálně využitelných pro další těžbu (Bebbington 2009: 14–18).

³⁵ Renta Dignidad. In: *Ministerio de la Presidencia* [online]. [cit. 2011-11-06]. Dostupné z: <http://www.presidencia.gob.bo/documentos/renta%20dignidad.pdf>.

³⁶ CPE, odstavec 352.

Negativními dopady ropného průmyslu trpí v první řadě domorodé komunity. Přestože ústava garantuje jejich právo na tradiční teritorium,³⁷ přírodní zdroje jsou vlastnictvím bolivijského lidu a jejich správa náleží státu.³⁸ Domorodé komunity mají právo na předběžnou konzultaci a na „podílnictví na zisku plynoucím z těžby nerostných surovin na svém území“,³⁹ ale na druhou stranu jsou prakticky zbaveny možnosti nezávisle rozhodovat o neobnovitelných zdrojích nacházejících se na jejich teritoriu. Vládní strategie zdůrazňuje udržení správy neobnovitelných zdrojů výhradně v rukou státu, neboť představují důležitý ekonomický zdroj veřejných investic a financování sociální politiky. Domorodé skupiny, které se cítí poškozeny ropným průmyslem, obviňují stát z porušování kolektivních práv zaručených ústavou: z neplnění povinné předběžné konzultace před započítáním těžby a z opomíjení jejich územních nároků (Bebbington 2009: 18). Zároveň požadují vyšší podílnictví na „ropné rentě“.

Jeden z nejvýznamnějších konfliktů se odehrává v bolivijském Chacu (department Tarija), na komunitním území TCO Itika Guasú Guaraní, kde operuje korporace Repsol-YPF. V březnu 2011, po několika letech permanentního konfliktu, byla podepsána dohoda mezi korporací Repsol a tzv. Sněmem guaraníského lidu (Asamblea del Pueblo Guaraní). V rámci kompenzace ekologických škod a zhoršení kvality života se Repsol zavázal věnovat 14,8 milionů dolarů na plán rozvoje guaraníských komunit. Tyto zdroje budou užity především pro zlepšení dostupnosti lékařské péče a pro uspokojení dlouhodobých potřeb populace (AINI 2011). Každých pět let se navíc uskuteční environmentální audit s cílem stálého monitoringu environmentálních škod v TCO Itika Guasú.

Pro samotné Guaraní je to ovšem poměrně diskutabilní vítězství. Přestože získaná suma pravděpodobně poslouží ve prospěch komunity, pro Repsol nepředstavuje příliš bolestivou ztrátu, neboť se jedná přibližně o *polovinu* jeho denních příjmů. Nabízejí se navíc otázky, zda je možné peněžně kompenzovat nevyčíslitelné a nevratné environmentální škody, zda s sebou získané peníze neunesou nebezpečí zkorumpování místních autorit a zda nepředstavují příznak plíživé privatizace veřejného prostoru a nahrazení základních funkcí státu ropnými korporacemi (Gavaldá 2011), které tak v oblasti mohou získat prakticky neomezený vliv.

Jak dokazuje situace v oblastech těžby, navzdory formálnímu procesu znárodnění zůstává postoj ropných korporací k místním komunitám a k problematice ochrany životního prostředí zcela nezměněn. V rozporu se svou oficiální

³⁷ CPE, odstavec 30.I.

³⁸ CPE, odstavec 349.I.

³⁹ CPE, odstavec 30.II(16).

proenvironmentální rétorikou Moralesova vláda naopak zintenzivnila těžbu ropy a zemního plynu, navzdory pravděpodobným nevratným dopadům na místní ekosystémy a domorodé skupiny. Z čistě ekonomického úhlu pohledu má tato strategie logické zdůvodnění. Zdroje pocházející z ropného průmyslu mohou pomoci v boji s deprimující chudobou, kterou trpí nadpoloviční většina bolivijské populace. Stavět tolik propagovaný trvale udržitelný rozvoj na neomezeném využívání neobnovitelných zdrojů je však dlouhodobě neudržitelné jak z environmentálního, tak politického hlediska – negativní externality ekonomického rozvoje opět postihují tradičně marginalizované indigenní skupiny, které od Moralesovy vlády naopak očekávaly zlepšení svých životních podmínek. Velmi překvapivý a vzhledem k oficiálnímu postoji vlády zcela paradoxní je navíc relativně silný vliv, který si v oblastech těžby udržují nadnárodní ropné korporace.

Lithium: bílé zlato Bolívie

Zatímco těžba ropy a zemního plynu ohrožuje v první řadě východní podhůří And a pralesní nížiny, důlní průmysl devastuje Altiplano a hornatou část země. COMIBOL (Corporación Minera de Bolivia), Bolivijská důlní korporace, operuje především v departmentech Potosí, Oruro a La Paz.⁴⁰ Stejně jako těžba ropy a zemního plynu, také důlní činnost má velmi často negativní socioekologické dopady. Během procesu těžby a čištění horniny je užíváno velké množství vysoce toxických látek, jako je např. rtuť nebo kyanid (Farthing 2009). Doly navíc konzumují obrovské množství vody, čímž ohrožují zemědělské komunity v oblastech Altiplana, jež samo o sobě vodními zdroji neoplývá (Dennis 2011).

Jeden z nejambicióznějších a zároveň nejkontroverznějších projektů COMIBOLu představuje těžba lithia na bolivijských solných polích. Pod více jak 10 tisíci kilometry čtverečnými povrchu největšího solného pole světa – Salaru de Uyuni – se nachází přibližně 70 % světových zásob tohoto lehkého kovu, žádaného pro výrobu velkokapacitních Li-Ion baterií, užívaných v mobilních telefonech, přenosných počítačích a potenciálně využitelných zejména v automobilech na elektrický pohon, které jsou považovány za možnou alternativu k dlouhodobě neudržitelné dopravě založené na spalování fosilních paliv. Další důležitá naleziště lithia se nacházejí na menších solných polích (Coipasa a Pasto Grande).⁴¹ Přestože by bylo příliš odvážné se domnívat, že by

⁴⁰ Mapa de proyectos . In: *COMIBOL* [online]. 2009 [cit. 2011-11-10]. Dostupné z: www.dima-comibol.org/es/donde_operamos/mapa.

⁴¹ Salares de bolivia. In: Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos (GNRE), [online]. [cit. 2011-11-05]. Dostupné z: <http://www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas&Opcion=SalaresBolivia>.

zisky plynoucí z budoucí produkce lithia proměnily Bolívii „v Saudskou Arábii Latinské Ameriky“ (Farr 2011: 319), ekonomický potenciál této suroviny je nesmírný. Kromě lithia jsou solná pole zdrojem dalších užítkovatelných minerálů: draslíku, boru, hořčíku a ulexitu. V roce 2008 bylo průmyslové využití Salaru de Uyuni prohlášeno národní prioritou Bolívie.⁴²

Aby neopakovala historickou zkušenost drancování nerostných surovin nadnárodními společnostmi a zajistila, že zisky zůstanou v zemi, Moralesova vláda se rozhodla udržet státní exkluzivitu na kompletní proces těžby a zpracování lithia. Přestože má vládní projekt potenciál generovat významné příjmy pro stát, z environmentálního a ekonomického hlediska se dosud jeví dosti problematickým. Pro získání lithia ze spodních vod s vysokým stupněm salinity je nezbytné vytvořit systém odparových nádrží, které nevyhnutelně naruší charakter krajiny. Aby bylo průmyslově využitelné, musí být surové lithium přeměněno na karbonát lithia. V místě těžby je proto třeba vybudovat rafinerie spolu s odpovídající infrastrukturou. Státní projekt počítá s výrobou finálního produktu: karbonátu lithia a dokonce Li-Ion bateriemi vyrobenými v Bolívii. To však bude realizovatelné pouze pod podmínkou rozsáhlé industrializace oblasti.

Další problém spočívá ve vysokých nákladech projektu kompletního zpracování lithia. Výstavba rafinerií a související infrastruktury bude vyžadovat významné investice: celkově se počítá s vkladem ve výši 902 miliony dolarů. Přestože optimistické odhady COMIBOLu předpokládají vstup na trh již v roce 2014 s produkcí 20–40 tisíc metrických tun karbonátu lithia ročně a návrat investic v méně než dvou letech,⁴³ prognózy *Meridian reportu* (2008: 11–18, online) odhadují, že bude cíl vlády splněn pravděpodobně teprve v roce 2020.

Nejasná je otázka environmentálních dopadů těžby a zpracování lithia na samotná solná pole, zejména na Salar de Uyuni. Jedná se o ekologicky unikátní oblast s ročním cyklem pravidelných záplav: v listopadu se zaplavený povrch salaru a zejména delta řeky Río Grande de Lípez (což je mimochodem zóna s nejvyšší koncentrací lithia ve spodních vodách) stává hnízdištěm tří druhů plameňáček. Stupeň biodiverzity této oblasti je jedinečný ve světovém měřítku (Hollender – Shultz 2010: 41). Křehká ekologická rovnováha salaru je citlivá na jakýkoli lidský zásah, který ji může nevratně poškodit. Paradoxně, vzhledem ke specifickému rozložení lithia na Salaru de Uyuni, bude jeho těžba možná pouze za cenu

⁴² Direccion. In: *Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos (GNRE)*, [online]. [cit. 2011-11-05]. Dostupné z: <http://www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas01&Opcion=Direccion>.

⁴³ Inversión para la explotación del litio boliviano. In: *Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos (GNRE)*, [online]. [cit. 2011-11-06]. Dostupné z: <http://www.evaporiticobolivia.org/lithium/Inversion-para-la-explotacion-del-litio-boliviano.pdf>.

výrazného zásahu do povrchu solného pole. V porovnání se Salarem de Atacama se totiž podobné množství lithia nachází na dvanáctkrát větší rozloze. Pro dosažení srovnatelné produkce bude tedy třeba vytěžit rozsáhlou plochu salaru. Samotná rafinace lithia bude navíc komplikovaná díky nízkému stupni výparu a vysokému podílu hořčíku ve spodních vodách. Bude třeba nalézt adekvátní využití pro obrovské množství hořčíku, které tak vznikne jako vedlejší produkt zpracování lithia (Howard 2009).

Diskutabilní je také problematika využití vody. Projekt COMIBOLu se zavazuje používat pouze minimálně pitnou vodu, kterou bude v maximální míře nahrazovat slanou vodou z Río Grande de Lípez.⁴⁴ Bude se jednat o uzavřený systém: poté, co se ze solného roztoku extrahuje lithium a další uživatelné prvky, bude slaná voda navrácena zpět do salaru a do Río Grande. Tímto způsobem ale může významně stoupnout úroveň salinity řeky, což by mělo devastující dopad na zemědělskou činnost komunit, které užívají tuto vodu k zavlažování. Pesimistický scénář počítá dokonce s možností úplného zmizení řeky, jejíž voda by mohla být zcela zkonsumována průmyslovou činností (Hollender – Shultz 2010: 39–41).

Přes možné environmentální hrozby je však postoj GNRE (Národní správa minerálů solných polí)⁴⁵ optimistický. Ujišťuje, že „projekt je naprosto kompatibilní se strategií ochrany životního prostředí“⁴⁶ a přátelský k lokálním komunitám, kterým má industrializace oblasti údajně přinést výrazné zlepšení životních podmínek. GNRE se zavazuje využít vedlejší produkty rafinace ve prospěch místního obyvatelstva, například prostřednictvím programu na zúrodnění půdy, který má čelit úpadku pěstování quinoi v důsledku nedostatku draslíku a hořčíku v zemi (oba prvky jsou vedlejšími produkty rafinace lithia). Slíbeny jsou rovněž dotace ve zdravotnictví, školství atd.⁴⁷

⁴⁴ Medio ambiente. In: *Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos (GNRE)*, [online]. [cit. 2011-11-07]. Dostupné z: <http://www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas01&Opcion=MedioAmbiente>.

⁴⁵ V originále Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos – doslovně přeloženo Národní správa výparových zdrojů (minerály solných polí se získávají přečerpáním mineralizované spodní vody do výparových nádrží, kde po odparu vody zbude směs požadovaných minerálů). Pro lepší srozumitelnost volím v textu volný překlad Národní správa minerálů solných polí. GNRE je součástí bolivijské důlní korporace COMIBOL.

⁴⁶ Planta Piloto. In: *Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos (GNRE)*, [online]. [cit. 2011-11-07]. Dostupné z: www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas&Opcion=PlantaFutura.

⁴⁷ Gestion Social. In: *Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos (GNRE)*, [online]. [cit. 2011-11-05]. Dostupné z: <http://www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas01&Opcion=GestionSocial>.

V prosinci 2010 byla spuštěna pilotní rafinerie v Llipi Loma, v kantonu Río Grande, na jihovýchodě Salaru de Uyuni. Jedná se o první krok v plánovaném průmyslovém využití solného pole, který má otestovat možnosti těžby lithia a dalších prvků a „studovat environmentální dopady budoucí velké rafinerie“.⁴⁸ Je ale otázkou, zda budou skutečně brány v úvahu a náležitě ošetřeny všechny možné environmentální hrozby, či zda vidina obrovských potenciálních zisků z produkce lithia zastíní formální závazek ochrany životního prostředí a respektu k subsistenčním strategiím lokálních komunit.

V bolivijském kontextu je nerostné bohatství solných polí často interpretováno jako symbolická kompenzace 500 let vykořisťování země cizími mocnostmi. Stejně jako v případě ropy a zemního plynu mají takzvané „recursos evaporíticos“ (minerály solných polí) potenciál generovat příjem potřebný pro boj s chudobou velké části bolivijské populace. Na druhou stranu plán průmyslového využití Salaru de Uyuni hluboce protřečí oficiálním proenvironmentálním postojům vlády. Strategie intenzivní těžby a komercializace nerostných surovin tak prakticky představuje pokračování koloniální tradice, vycházející ze západního způsobu myšlení, velmi těžko slučitelného s andskými domorodými kosmovizemi, které považují přírodní prostředí za živoucí entitu zasluhující úctu a ne za pouhý zdroj, z něhož by lidé mohli neomezeně čerpat.

Obrana matky země: *Pachamama* jako politický aktér

Navzdory své vnitřní ekonomické politice se na mezinárodní úrovni bolivijská vláda staví do role zaníceného ochránce životního prostředí. Bolívie prosadila ustanovení Mezinárodního dne matky země, uznaného OSN v roce 2009,⁴⁹ a předložila projekt „Univerzální deklarace práv matky země“.⁵⁰ V rétorice Eva Morales se jsou environmentální témata velmi častá a tvoří součást širšího politického diskurzu, založeného na ostré kritice západního socioekonomického modelu. „Kapitalismus je ten nejhorší nepřítel lidstva,“⁵¹ tvrdí Morales a obviňuje

⁴⁸ Medio Ambiente. In: *Gerencia Nacional de Recursos Evaporíticos (GNRE)*, [online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné z: <http://www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas01&Opcion=MedioAmbiente>.

⁴⁹ Resolución Aprobada por la Asamblea General, 63/278. Día Internacional de la Madre Tierra. In: *Naciones Unidas* [online]. 2009 [cit. 2011-10-20]. Dostupné z: <http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/63/278>.

⁵⁰ El discurso de Evo Morales realizado el 22 de abril del 2009 ante la Asamblea General de la Naciones Unidas, Ministerio del Medio Ambiente y agua, accesible en <http://www.mmaya.gob.bo/#>, consultado el 25 de octubre 2011.

⁵¹ La entrevista con Evo Morales en la Conferencia Climática en Copenhagen el 17 de diciembre del 2009. In: *Democracy Now* [online]. 2009 [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: http://www.democracynow.org/2009/12/17/bolivian_president_evo_morales_on_climate.

systém založený na předpokladu neomezeného ekonomického růstu z nevratného vyčerpávání přírodních zdrojů, zapříčinění a zhoršování globálních změn klimatu a ohrožování samotných podmínek života na planetě Zemi.⁵²

V dubnu 2010 se v bolivijské Tiquipaye konala Světová konference národů o klimatických změnách a „právech matky země“, která byla svolána z bolivijské iniciativy jako reakce na krach jednání na klimatickém summitu v Kodani v prosinci 2009. Konference se zúčastnilo více než 35 000 osob ze 140 zemí, většina indigenního původu (Lindisfarne 2010: 1). Diskuse 17 pracovních skupin vyústily v „Dohodu národů“, jež zdůrazňuje klíčové body environmentální politiky prosazované Bolívií na mezinárodním poli. Jedná se o detailní dokument, který považuje za nelegitimní dohodu z Kodaně, odmítá takzvaný kapitalistický systém a „požaduje vytvoření nového uspořádání, které by znovunastolilo harmonii s přírodou a mezi lidmi“.⁵³

Podle dohody z Tiquipaye není možné čelit klimatickým změnám, pokud budeme přehlížet jejich strukturální příčiny spočívající v západním socioekonomickém systému. Ten podle dohody „čelí své finální krizi“. „Rovnováha s přírodou může být nastolena, pouze pokud existuje rovnost mezi lidskými bytostmi,“⁵⁴ proto je nezbytné znovunastolit rovnováhu mezi zeměmi, které jsou největší znečišťovatelé, a těmi, které trpí environmentálními následky klimatických změn. To se docílí prostřednictvím platby tzv. klimatického dluhu, který budou rozvinuté země, producenti 75 % skleníkových plynů, splácet rozvojovým zemím jako kompenzací za utrpěné environmentální škody. V rámci OSN je třeba vytvořit „Mezinárodní tribunál pro klimatickou spravedlnost“, v rámci něhož bude možné soudit nesplnění environmentálních závazků jednotlivých zemí. Stejně tak je třeba uznat specifický status klimatických uprchlíků. V první řadě ale dohoda klade důraz na potřebu vytvoření alternativního systému, založeného na „obnovení, uznání a upevnění tradičního systému znalostí a praktik indigenních skupin“.⁵⁵ V tomto smyslu je třeba uznat matku zemi jako „živoucí bytost, s níž jsme v nedělitelném vztahu“.⁵⁶

⁵² Bolivia's President Urges Development of Economic System Based on 'How to Live Well'. In: *United Nations: Permanent forum on Indigenous Issues* [online]. 2010 [cit. 2012-4-18]. Dostupné z: <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/hr4944.doc.htm>.

⁵³ Acuerdo de los Pueblos. In: *Conferencia Mundial de los Pueblos sobre el Cambio Climático y Derechos de la Madre Tierra* [online]. 2010 [cit. 2011-10-20]. Dostupné z: <http://cmppc.org/acuerdo-de-los-pueblos/>.

⁵⁴ ibid.

⁵⁵ ibid.

⁵⁶ ibid.

V prosinci 2010 se tak Bolívie stala vůbec první zemí světa, která přijala Zákon o právech matky země. Spolu s Ekvádorem⁵⁷ Bolívie uznala právní status matky země (nebo přírody, řečeno západní terminologií), která nabyla právního označení „kolektivního subjektu ve veřejném zájmu“ (sujeto colectivo de interés público).⁵⁸ Matka země je považována za „živoucí dynamický systém, tvořený nedělitelným společenstvím všech živých systémů a bytostí“.⁵⁹ Do tohoto ekosystémového rámce je zahrnuta také lidská společnost, jejíž „činnost ... by měla dosáhnout dynamické rovnováhy s cykly a procesy vlastními matce zemi“.⁶⁰ V rámci zákona je lidská společnost chápána jako integrální součást ekosystému, postavená na stejnou systémovou úroveň jako ostatní společenství živých bytostí.

Zákon vymezuje 7 základních práv matky země: právo na život, na jeho rozmanitost, právo na vodu, na čistý vzduch, na životní rovnováhu, na obnovování životních procesů a na život bez kontaminace.⁶¹ Příroda tak nabyla právo udržovat svoji integritu a nebyť nevratně narušována lidskou činností. Zákon klade důraz na kolektivní prospěšnost: „V rámci práv matky země má ve všech lidských aktivitách zájem společenství prioritu před jakýmkoli individuálně nabytými právy.“⁶² Planeta a živoucí společenství má absolutní přednost před jakýmkoli soukromým zájmem. „Uplatňování individuálních práv je omezeno ve prospěch uplatnění kolektivních práv živoucích systémů.“⁶³ Individualistické a antropocentrické paradigma je v Zákoně o právech matky země nahrazeno komunitní a holistickou vizí.

Stát se zavazuje rozvíjet ekologicky čisté technologie, vytvářet „vyvážené formy produkce a konzumní vzorce“⁶⁴ a prosazovat práva matky země spolu se souvisejícími environmentálními principy na mezinárodní úrovni. Analogicky k instituci Veřejného ochránce práv bude vytvořena speciální instituce Ochránce matky země,⁶⁵ která bude kontrolovat plnění práv stanovených zákonem.

Legislativní uznání práv matky země a vytvoření zvláštního právního statusu přírody je bezpochyby výjimečný a v celosvětovém kontextu jedinečný

⁵⁷ Ekvádor má koncept práv přírody zakotvený přímo v ústavě, viz pozn. 2.

⁵⁸ Zákon o právech matky země (Ley de Derechos de la Madre Tierra – v poznámkách dále jen LDMT), kapitola II, odstavec 5.

⁵⁹ LDMT, kapitola II, odstavec 3.

⁶⁰ LDMT, kapitola I, odstavec 2(1).

⁶¹ LDMT, kapitola III, odstavec 7 (I), 1–7.

⁶² LDMT, kapitola I, odstavec 2 (2).

⁶³ LDMT, kapitola II, odstavec 6.

⁶⁴ LDMT, kapitola IV, odstavec 8 (2).

⁶⁵ LDMT, kapitola IV, odstavec 10.

politický krok. Živoucímu společenství planety byla přiznána stejná důležitost jako lidským bytostem. Lidská společnost představuje pouze součást ekosystému, se kterým je nedělitelně propojená a s nímž sdílí společný osud. V Zákoně o právech matky země, evidentně inspirovaném západním hlubinně ekologickým diskurzem, rezonuje indigenní pojetí *ayllu*,⁶⁶ v němž jsou lidské a přírodní dimenze hluboce propojené a závisející jedna na druhé (De la Cadena 2010: 354).

Stejně jako v ústavě, i v Zákoně o právech matky země se na teoretické rovině strategie ochrany životního prostředí a ekonomické fungování státu zdánlivě harmonicky doplňují. Ve skutečnosti je ale mnoho (pokud ne většina) článků zákona v praxi státem porušována. Bolívie se nachází v paradoxní situaci: pokud by skutečně chtěla dodržovat Zákon o právech matky země, musela by kompletně redefinovat svou ekonomickou politiku a konec konců přepsat celé kapitoly nové ústavy. Jeden ze základních principů zákona spočívá v „nemožnosti obchodování s živoucími systémy“,⁶⁷ které jsou definovány jako „komplexní a dynamická společenství rostlin, živočichů, mikroorganismů, ostatních bytostí a jejich životního prostředí ... pod vlivem klimatických, fyziografických a geologických faktorů“.⁶⁸ Zároveň je ale prioritou státu „průmyslové využití a komercializace přírodních zdrojů“.⁶⁹ Podle logiky Zákona o právech matky země ale tvoří obnovitelné a neobnovitelné přírodní zdroje nedělitelnou součást živoucích systémů. Ekosystémy, složené ze živých organismů a anorganických činitelů, mají právo udržovat svoji integritu jakožto živoucí entity. Lidská činnost nesmí způsobovat jejich nevratné změny. Salar de Uyuni lze chápat jako takový živoucí systém, jehož narušení je v konfliktu se zákonem. Sama planeta Země má právo na to nebyť perforována důlní činností nebo ropnými vrty a nebyť nevratně kontaminována toxickými průmyslovými odpady. Intenzivní těžbou nerostných surovin stát *de facto* porušuje základní práva matky země a nerespektuje princip neobchodovatelnosti s živoucími systémy.

⁶⁶ V kečuánském a aymarském kontextu *ayllu* jakožto základní sociální jednotka nezahrnuje pouze lidské členy, ale i přírodní entity – tzn. součástí *ayllu* není jen daná příbuzenská skupina, ale také přírodní prostředí, které obývá. Hory, skály, jezera, zvířata a rostliny jsou chápány jako nedělitelná součást *ayllu*, která disponuje vlastní vůlí a je v nepřetržitě interakci s lidskými bytostmi (De la Cadena 2010). Je pozoruhodné, jak se indigenní koncept *ayllu* blíží západnímu chápání ekosystému.

⁶⁷ LDMT, kapitola I, odstavec 2 (5).

⁶⁸ LDMT, kapitola II, odstavec 4.

⁶⁹ CPE, odstavec 355.I.

Boj o TIPNIS: skutečně existují Quispeho „dvě Bolívie“?

19. října 2011, po více než dvou měsících strávených na cestě, dorazil do La Pazu protestní pochod proti výstavbě druhé etapy mezinárodní dálnice Villa Tunari – San Ignacio de Moxos, která měla přetnout TIPNIS (Domorodé území národního parku Isiboro-Sécure). Protestující vyrazili z národního parku 15. srpna a brzy získali podporu ze strany nejvýznamnějších indigenních organizací CONAMAQ (Národní rada aymarského lidu)⁷⁰ a CIDOB (Konfederace domorodého lidu Bolívie) a dalších sektorů bolivijské společnosti.⁷¹ Přestože se jednalo o pacifistický pochod na obranu práv matky země, byl v září přerušen násilným policejním zásahem, který za sebou zanechal množství zraněných osob.⁷²

Význam tzv. Osmého indigenního pochodu za TIPNIS dalece překračuje svůj lokální kontext. Přestože zachování integrity národního parku a indigenního teritoria stejně jako dodržování ústavně zaručeného práva na předběžnou konzultaci, požadované účastníky pochodu, představují bezpochyby oprávněné požadavky, vyhlášení statutu nedotknutelnosti TIPNISu ze strany vlády neřeší základní problém, který spočívá v obecném konceptu ekonomické politiky země. Výstavba dálnice, která ohrožuje TIPNIS a která „bude dobrá jen pro nadnárodní společnosti“,⁷³ je součástí projektu IIRSA (Iniciativa pro integraci regionální jihoamerické infrastruktury),⁷⁴ který byl iniciován vládami neoliberální orientace a v němž paradoxně pokračuje současná Moralesova vláda. Konflikt o TIPNIS se tak stává emblematickým a odhaluje klíčový problém politiky Moralesovy vlády: hluboký nesoulad mezi tím, co hlásá, a tím, co skutečně činí.

Jak jsme se snažili nastínit v předchozím textu, Bolívie se nachází v paradoxní, až poněkud schizoidní situaci. Na symbolické rovině se snaží začlenit indigenní paradigmatu do konceptu moderního státu, jehož hlavním morálním krédem se oficiálně stal princip „dobrého života“. Na mezinárodní scéně bojuje

⁷⁰ Název organizace zní Consejo Nacional de Ayllus y Markas de Qullasuyu, překlad do češtiny je tedy pouze volný: *ayllu* představuje základní sociální a politickou jednotku, obvykle tvořenou rozšířenou rodinou. Aymarský výraz *marka* označuje lidské sídlo. Qullasuyu nebo Collasuyo je označení historického území, obývaného převážně Aymary (jedná se především o bolivijské Altiplano).

⁷¹ Bolivia's TIPNIS Road Cancelled But Deeper Conflicts Remain Unresolved. In: *North American Congress on Latin America* [online]. 2011 [cit. 2011-11-02]. Dostupné z: <https://nacla.org/blog/2011/10/28/bolivia%E2%80%99s-tipnis-road-cancelled-deeper-conflicts-remain-unresolved>.

⁷² Osobní sdělení členů Asamblea para el Poder Popular y Originario.

⁷³ Osobní sdělení respondentů z Centro de Estudios Político Culturales Abya Yala y Asamblea para el Poder Popular y Originario.

⁷⁴ IIRSA [online]. [cit. 2011-11-05]. Dostupné z: <http://www.iirsa.org/index.asp?CodIdioma=ESP>.

za planetární klimatickou spravedlnost, kritizuje strukturální příčiny globálních změn klimatu a odmítá jakékoli formy kapitalismu. Na druhou stranu ale promovuje *de facto* státní kapitalismus. Hlavní prioritou Moralesovy vlády zůstává růst ekonomických ukazatelů země. V rámci ekonomického růstu je zintenzivňována těžba a komercializace přírodních surovin, bez ohledu na negativní až katastrofální socioekologické dopady. Největší příjmy země pocházejí z vývozu zemního plynu a ropy.⁷⁵ Připravuje se projekt na průmyslové využití (a faktickou ekologickou devastaci) Salaru de Uyuni. Vbrzku bude zahájena těžba železné rudy v gigantickém dole Mutún.⁷⁶ Přes svůj oficiální antineoliberální postoj se Bolívie podřizuje logice volného trhu a v rámci udržení své „konkurenceschopnosti“⁷⁷ devastuje ekosystémy země pro možnost výhodně rozprodat maximum svých nerostných surovin. Přestože slogan „dobrého života“ figuruje téměř ve všech vládních dokumentech,⁷⁸ ve skutečnosti se zdá, že se bolivijský stát řídí spíše západním požadavkem onoho „žít lépe“.

Na základě systematické analýzy ekonomické politiky Moralesovy vlády došel Jeffery Weber (2011) k překvapujícímu zjištění: přes radikálně levicovou rétoriku a antikapitalistickou „image“ je možné současný bolivijský politický projekt označit jako „znovunastolený neoliberalismus“ (reconstituted neoliberalism). Volný trh je nadále chápán jako hlavní hnací motor ekonomického růstu, hlavním úkolem státu je vytvořit podmínky pro možnost kumulace kapitálu (ibid.: 228). Stát jakožto společník nadnárodních korporací se podílí nejen na intenzivní těžebné činnosti a souvisejících socioekologických škodách, ale také na prohlubující se prekarizaci pracovní síly (ibid.: 207–212). Výše sociálních výdajů státu zdaleka neodpovídá jeho poměrně výrazně zvýšeným příjmům, v poměru k HDP sociální výdaje mezi lety 2005–2008 naopak poklesly (ibid.: 198). Vláda sice užívá „rétoriku indigenního osvobození ... ale zároveň odděluje svůj důraz na indigenní problematiku od materiální reality, které indigenní populace musí čelit“.⁷⁹ Politika Moralesovy vlády se tak postupně vzdaluje očekávání

⁷⁵ Producto interno bruto por actividad económica. In: *Instituto Nacional de Estadística* [online]. 2011 [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: <http://www.ine.gob.bo/indice/general.aspx?codigo=40201>.

⁷⁶ El proyecto de Mutún YPFB y Jindal. In: COMIBOL [online]. 2012 [cit. 2012-01-20]. Dostupné z: http://www.comibol.gob.bo/noticia_prensa/1282-El_proyecto_del_Mutun_YPFB_y_Jindal.

⁷⁷ CPE, odstavec 355.III.

⁷⁸ Plan Nacional de Desarrollo. In: *Instituto Nacional de Estadística*. [online]. 2006 [cit. 2012-01-04]. <http://www.ine.gob.bo/pdf/PND/00.pdf>.

⁷⁹ Weber 2011: 204: „The government has indeed incorporated some of the language of indigenous liberation developed by the earlier popular struggles but has separated its indigenous focus from the material reality facing indigenous people.“ Překlad autorka.

většiny sociálních a indigenních hnutí, které v roce 2005 stály u jejího vzniku a které intenzivně vnímají vzrůstající nesoulad mezi vládní rétorikou a konkrétními dopady její reálné politiky. Stále častěji tak musí vláda čelit protestům vycházejícím z dosavadní neutěšené socioekonomické situace většiny obyvatelstva a z pokračující koloniální a diskriminační politiky zejména vůči indigenním skupinám z východní části země.

Bebbington a Humphreys Bebbington (2011) docházejí k podobným závěrům. Srovnávají politiku intenzivní těžby ropy a zemního plynu v kontextu Peru, Ekvádoru a Bolívie. Přestože Ekvádor a Bolívie razí na rozdíl od Peru výrazně anti-neoliberální, proekologický a proindigenní kurz, nezdá se, že by se tyto země v otázce socioekologických dopadů těžby chovaly zodpovědněji. Naopak, téměř shodný autoritativní přístup státu k problematice těžby nerostných surovin na indigenních územích, ignorance teritoriálních práv indigenních skupin a sílící oprese protestních hnutí jak v Peru, tak v Ekvádoru a Bolívii komplikují samotnou možnost rozlišení mezi neoliberalismem a post-neoliberalismem. Vzniká tak otázka, k čemu se vlastně předpona „post“ vztahuje. Podle manželů Bebbingtonových je to hlavně rozdíl v politickém diskurzu. Makroekonomická politika, spolupráce s nadnárodními těžebními korporacemi a koloniální postoj vůči indigenním skupinám vykazují u zemí neoliberální a post-neoliberální orientace pouze zanedbatelné odlišnosti (Bebbington – Humphreys Bebbington 2011: 142).

Analýza postupu Moralesovy vlády z environmentální perspektivy nás dovedla k podobnému závěru. Přes svou proenvironmentální rétoriku na mezinárodním poli a zdůrazňování indigenního konceptu „dobrého života“ sleduje bolivijský stát environmentálně a sociálně neudržitelný neoliberální model pokroku a ekonomického růstu, založený na neomezeném využívání přírodních (a lidských) zdrojů. Svou závislostí na vývozu nerostných surovin a na fluktuaci jejich cen na mezinárodním trhu zůstává Bolívie jedním z hráčů na poli globální ekonomiky, která funguje podle západní antropocentrické logiky považující přírodu (nebo matku zemi) za pouhý zdroj zboží, z něž je možné jakkoli neomezeně čerpat (Bellamy Foster – Magdoff 2010). Bolívie participuje v mnoha mezinárodních projektech a dohodách (výše zmíněný IIRSA, Comunidad Andina⁸⁰ etc.), stát navíc figuruje jako společník několika

---

⁸⁰ IIRSA [online]. 2012 [cit. 2012-01-28]. Dostupné z: <http://www.iirsa.org/index.asp?Codldioma=ESP>; Comunidad Andina [online]. 2012 [cit. 2012-01-08]. Dostupné z: <http://www.comunidadandina.org>.

nadnárodních korporací.⁸¹ Tyto strukturální překážky výrazně komplikují možnost skutečné reformy ekonomické politiky a vytvoření alternativního systému založeného na holistických ekocentrických principech, inspirovaných indigenními kosmovizemi. A zdá se, že vláda, která implicitně přijala neoliberální ekonomické paradigma, nemá příliš velký zájem tyto překážky překonávat.

Osmý indigenní pochod za TIPNIS tak jasně poukázal nejen na tento paradox, ale také na fakt, že pokud bude Moralesova vláda pokračovat ve stávající ekonomické a environmentální politice, bude čelit silící kritice indigenních hnutí – těch hnutí, která stála u jejího zrodu a která donedávna představovala nejvýznamnějšího politického spojence. Vzhledem k obrovskému mobilizačnímu potenciálu indigenních organizací a jejich propojení s dalšími sektory bolivijské společnosti⁸² by měla Moralesova vláda tuto kritiku brát velmi vážně.

Ochrana životního prostředí, koncept práv matky země a etický princip „dobrého života“ tak v současné Bolívii představují ohniska potenciálního konfliktu mezi vládou a indigenní politikou vedenou „zdola“. Jak dokázal konflikt o TIPNIS, indigenní skupiny berou obranu práv matky země velmi vážně a jsou připraveny hájit principy skutečně žitého „dobrého života“ proti modernizačním a prorůstovým vládním projektům.

Může se zdát paradoxní, že po několika letech vlády prvního indigenního prezidenta země, vlády, která v mnoha ohledech sociálně rehabilitovala po několika staletí tvrdě exkludovaný koncept indigenity, opět dochází ke konfliktu mezi státem a indigenními skupinami. Domníváme se, že tento rozkol má, kromě výše popsaných ekonomických příčin, i hlubší strukturální kořeny. Environmentálně schizoidní postoj současného bolivijského státu spočívá v jeho snaze sladit dva principiálně neslučitelné koncepty. Existuje hluboký rozpor mezi indigenními a západními paradigmaty vztahu člověka k přírodnímu prostředí. Neoliberální antropocentrické pojetí neomezeného růstu a exploatace přírodních zdrojů vylučuje možnost chápat Zemi jako zranitelnou živoucí bytost. Přes ústavní reformu a formální zahrnutí vybraných indigenních principů do právního rámce země bolivijský stát v praxi neopustil západní politický, ekonomický a kulturní

⁸¹ Repsol descubre un nuevo yacimiento de gas en Bolivia. In: REPSOL [online]. 2010 [cit. 2012-01-09]. Dostupné z: http://www.repsol.com/es_es/corporacion/prensa/notas-de-prensa/ultimas-notas/09082010-repsol-descubre-yacimiento-gas-bolivia.aspx; viz také YPFB Corporación. In: YPFB [online]. 2012 [cit. 2012-01-20]. Dostupné z: http://www.ypfb.gob.bo/index.php?option=com_content&view=category&id=84&Itemid=60.

⁸² Dvě nejdůležitější indigenní organizace CONAMAQ a CIDOB jsou úzce propojeny s odborovými organizacemi jako je např. CSUTCB (Odborová organizace bolivijských pracovníků v zemědělství), které mají zároveň napojení na poměrně vlivnou COB (Bolivijská dělnická centrála). Indigenní protest „zdola“ tak může poměrně snadno nabýt masivních rozměrů.

model. Zdá se, že v Bolívii skutečně existují dva neslučitelné světy: mocensky dominantní západní pojetí státu a komunitní indigenní paradigma, hluboce propojené se Zemí (Quispe 1999).⁸³ Přestože se Moralesova vláda legitimizuje indigenní symbolikou a na teoretické úrovni prosazuje práva matky země, ve skutečnosti pokračuje v politice koloniálního státu jak vůči indigenním skupinám, tak vůči přírodě. A zdá se, že status quo tohoto systému udržují ty samé mechanismy, které na sociopolitické úrovni charakterizoval Quispe: západní paradigma má jednoduše větší ekonomickou a politickou moc. Na legislativní úrovni učinila Bolívie unikátní kroky, uznání právního statutu matky země (nebo planety Země) a jejich práv je bezpochyby morální výzvou pro zbytek světa. Nicméně není možné prosazovat dva bytostně antagonistické principy. Implicitní přitakání dravé logice volného trhu, účast na environmentálně neúnosné globální ekonomice a participace na aktivitách nadnárodních korporací de facto popírají eticko-morální princip „dobrého života“.

V rámci neoliberálního ekonomického paradigmatu není Země živá bytost, ale zboží. To je to, co musí bolivijská vláda pochopit, aby mohla chránit práva matky země a realizovat alternativní indigenní vizi nejen na papíře, ale také ve skutečnosti.

Květen 2012

---

⁸³ Felipe Quispe Huanca, „El Mallku“, je aymarský politický aktivista, zakladatel Partyzánské Armády Tupaka Katariho (Ejercito Guerrillero Tupac Katari – EGTK) a politické strany MIP (Domorodé hnutí Pachakutí – Movimiento Indígena Pachakutí). Je výrazně ovlivněn myšlenkami Fausta Reinagy. Tvrdí, že ve skutečnosti existují dvě Bolívie – koloniální, diskriminující a rasistický stát, který náleží mesticům a bělochům (mestizos y *q'aras*) a vykořisťovaná, utlačovaná a trpící indiánská Bolívie. Domnívá se, že indigenní a západní vize společnosti a lidské existence vůbec jsou naprosto neslučitelné a že jediná možnost, jak zajistit spravedlivou společnost pro indigenní populaci, je vytvořit Republiku Qullasuyu, nezávislou na bolivijském státě (Quispe 1999; Canessa 2006). „My se nepovažujeme za Bolivijsce, ale za Aymary“, tvrdí Quispe a zpochybňuje tak současné pojetí plurinacionálního státu (Entrevista a Felipe Quispe, ideólogo del EGTK. In: *Youtube* [online]. 2006 [cit. 2012-05-13] Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=pfB1m0v96OI>).

Literatura:

- AINI: 2011 – *Pueblo Guarani Itika Guasú orgulloso de conseguir un convenio de 14,8 millones de dólares con Repsol*. AINI: Agencia Intercultural de Noticias Indígenas de Bolivia. Dostupné na <http://www.aininoticias.org/2011/03/pueblo-guarani-itika-guasú-orgulloso-de-conseguir-un-convenio-de-148-millones-dolares-con-repsol/>.
- Albó, Xavier: 2009 – Larga memoria de lo étnico en Bolivia, con temporales oscilaciones. In: Crabtree, J. – Molina, G. – Whitehead, L. (ed.): *Tensiones Irresueltas: Bolivia, pasado y presente. Una publicación del Informe Nacional sobre Desarrollo Humano en Bolivia*. Plural Editores: 19–40.
- Albó, Xavier: 2008 – *Movimientos y poder indígena en Bolivia, Ecuador y Perú*. La Paz: CIPCA.
- Albro, Robert: 2006 – Bolivia's "Evo Phenomenon: From Identity to What? *Journal of Latin American Anthropology* 11: 408–428.
- Bebbington, Antony: 2009 – The New Extraction: Rewriting the Political Ecology of the Andes? *NACLA Report on the Americas* 42: 5: 13–20.
- Bebbington, Antony – Humphreys Bebbington, Denise: 2011 – An Andean Avatar: Post-Neoliberal and Neoliberal Strategies for Securing the Unobtainable. *New political Economy* 16: 1: 131–145.
- Bellamy Foster John – Magdoff Fred: 2010 – What Every Environmentalist Needs to Know About Capitalism. *Monthly Review* 61: 10: 1–30
- Borzutzky, Silvia – Zwart, Breanna: 2009 – Another Version of The Same Story: Is the 2009 Constitution Going to Make a Difference? *The Latin Americanist* 53: 5–27.
- Buben, Radek – Somogyi, Petr: 2009 – *Stručná historie států: Bolívie*. Praha: Libri.
- Calestani, Melania: 2009 – SUERTE (Luck): Spirituality and Well-Being in El Alto, Bolivia. *Applied Research in Quality of Life* 4: 47–75.
- Canessa, Andrew: 2006 – Todos somos indígenas: Towards a New Language of National Political Identity. *Bulletin of Latin American Research* 25: 241–263.
- Collings, Neva: 2009 – Environment. In: *SOWIP: State of the World's Indigenous Peoples*. Department of Economic and Social Affairs, United Nations: 84–127.
- De la Cadena, Marisol: 2010 – Indigenous Cosmopolitics in the Andes: Conceptual Reflections beyond "Politics". *Cultural Anthropology* 25: 2: 334–370.
- Dennis, Elissa: 2011 – Evo Morales' Lithium Gamble. *Dollars&Sense* 15–19.
- Farr, Alexander: 2011 – Bolivia, Batteries and Bureaucracy. *Law and Business Review of the Americas* 17: 2: 319–345.
- Farthing, Linda: 2009 – Bolivia's Dilemma: Development Confronts the Legacy of Extraction. *NACLA Report on the Americas* 42: 25–29.
- Gavaldá, Marc. La otra cara del acuerdo entre el pueblo Guarani y Repsol. *Constituyente y soberana* [online]. 2011[cit. 2011-12-22]. Dostupné z: http://www.constituyentesoberana.org/3/noticias/hidrocarburos/052011/100511_1.pdf.
- Gavaldá, Marc: 1999 – *Las manchas del petróleo boliviano: tras los pasos de REPSOL en el territorio indígena Parque Nacional Isiboro Sécure*. La Paz: FOBOMADE.
- Gobernabilidad democrática en Bolivia. Ley de derechos de la Madre Tierra*. In: [online]. 2010[cit. 2011-15-11]. Dostupné z: <http://www.gobernabilidad.org.bo/noticias/2-noticias/704-bolivia-promulga-la-ley-de-derechos-de-la-madre-tierra>.
- Goodale, Mark: 2006 – Reclaiming Modernity: Indigenous cosmopolitanism and the coming of the second revolution in Bolivia. *American ethnologist* 33: 4: 634–649.
- Goodale, Mark: 2009 – *Dilemmas of modernity: Bolivian encounters with law and liberalism*. Stanford: Stanford University Press.

- Healey, Susan: 2009 – Ethno-Ecological Identity and the Restructuring of Political Power in Bolivia. *Latin American Perspectives* 36: 83–100.
- Hindery, Derrick: 2004 – Social and Environmental Impacts of World Bank/IMF Funded Economic Restructuring in Bolivia: an Analysis of Enron and Shell’s Hydrocarbons Project. *Singapore Journal of Tropical Geography* 25: 3: 281–303.
- Hippert, Cristine: 2011– The Politics and Practices of Constructing Development Identities in Rural Bolivia. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology* 16: 1: 90–113.
- Hollender, Rebecca – Shultz, Jim. Bolivia and its Lithium: Can the Gold of the 21st Century Help Lift a Nation out of poverty? *A Democracy Center Special Report* [online]. 2010[cit. 2012-01-10]. Dostupné z: <http://upsidedownworld.org/main/bolivia-archives-31/2507-bolivia-and-its-lithium-can-the-gold-of-the-21st-century-lift-a-nation-out-of-poverty>.
- Hopper, Anna: 2009 – *Recharging Bolivia: Evo Morales’ Lithium Dilemma*. Harvard International Review.
- Howard, April: 2009 – Salt of the Earth. In these times: with liberty and justice for all. Dostupné na http://www.inthesetimes.com/article/4360/salt_of_the_earth/.
- Kennemore, Amy – Weeks, Gregory: 2011 – Twenty-First Century Socialism? The Elusive Search for a Post-Neoliberal Development Model in Bolivia and Ecuador. *Bulletin of Latin American Research* 30: 3: 267–281.
- Kimerling, Judith: 2001 – The “Human Face of Petroleum”: Sustainable Development in Amazonia. *Review of European Community & International Environmental Law* 10: 1: 65–81.
- Kohl, Benjamin: 2006 – Challenge to Neoliberal Hegemony in Bolivia. *Antipode* 38: 2: 304–326.
- La Nueva Constitución Política del Estado. In: *Ministerio de Culturas* [online]. 2009 [cit. 2011-11-05]. Dostupné z: <http://www.minculturas.gob.bo/mdcb/normativa>.
- Lindisfarne, Nancy: 2010 – Cochabamba and climate anthropology. *Anthropology Today* 26: 1–3.
- Lynch, Nicolás: 2007 – What the Left Means in Latin America Now. *Constellations* 14: 3: 373–383.
- Meridian ... The Trouble with Lithium 2 Under the Microscope*. In: *Meridian International Research* [online]. 2008 [cit. 2012-01-15]. Dostupné z: http://www.meridian-int-res.com/Projects/Lithium_Microscope.pdf.
- Meyer, Anja: 2001 – International Environmental Law and Human Rights: Towards the Explicit Recognition of Traditional Knowledge. *Review of European Community & International Environmental Law* 10: 1: 37–46.
- Quispe Huanca, Felipe: 1999 – *El indio en escena*. La Paz: Ediciones Pachakuti.
- Ramírez, Susan: 2005 – *To feed and be fed: the cosmological bases of authority and identity in the Andes*. Stanford: Stanford University Press.
- Reinaga, Fausto: 2001 – *La revolución India*. El Alto: Ediciones Fundación amaútica „Fausto Reinaga“.
- Richardson, Benjamin: 2001 – Indigenous Peoples, International Law and Sustainability. *Review of European Community & International Environmental Law* 10: 1: 1–12.
- Roedl, Bohumír: 2007 – *Dějiny Peru a Bolívie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Weber, Jeffery: 2011 – *From Rebelion to reform in Bolivia: Class Struggle, Indigenous Liberation, and the Politics of Evo Morales*. Chicago: Haymarket Books.

Contact: PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D, Fakulta filozofická Univerzity Pardubice, Katedra sociálních věd, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic; e-mail: jana.jetmarova@upce.cz.